

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ. ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏԳԻԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ

«ԿՈՄԻՏԱՍԸ ԵՎ ԱՎԱՆՂԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ»

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրքը (հայտ. Բ.)¹

Կոմիտաս վարդապետի (1869-1935 թթ.) կյանքը, ստեղծագործական ուղին, նրա գիտական աշխատությունները մշտապես շարունակում են մնալ ոչ միայն հայ, այլ նաեւ օտարերկրյա մի շարք երաժիշտների ու գիտնականների ուսումնասիրության առանցքում: Հայ իրականության մեջ դրա վառ ապացույցներից էր մեծանուն հայի թանգարան-ինստիտուտ կառուցելու ծրագիրը:

2015 թ. հունվարի 29-ին Երեւանում՝ Կոմիտասի անվան պանթեոնի հարեւանությունը, բացվեց Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը: Իր ձեւաչափով այս կառույցը տարբերվում է այլ թանգարաններից նախ եւ առաջ «Թանգարան-ինստիտուտ» կոչվելու փաստով, քանի որ, բացի զուտ թանգարանային ցուցադրական բաժնից, ի սկզբանե նախատեսված էր տեղում ունենալ նաեւ գիտահետազոտական կենտրոն, 200 տեղանոց համերգային դահլիճ, ձայնագրատուն, գրադարան ու հրատարակչություն: Նշյալ բաժիններն այսօր գործում են թանգարանում: Բացումից մեկ տարի անց՝ 2016 թ., Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտն ուներ իր հրատարակչությունը: Տեղի գիտական բաժնի ջանքերով, ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի հետ համագործակցությամբ եւ նրա գիտական խորհրդի որոշմամբ, հրատարակվեց այս

¹ Տե՛ս «Կոմիտասը եւ ավանդական երաժշտական մշակույթը», Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրք, հտ. Բ., Գիտական հոդվածներ, պատ. խմբ.՝ Տաթևիկ Շախկուլյան, Երեւան, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., 2017 (այսուհետ՝ լուսաբանվող հոդվածների էջերը տե՛ս համապատասխան պարբերություններում):

Հաստատուելիքի տարեգրքի անդրանիկ հատորը: Գիտական հոգևածները՝ «Կոմիտասը եւ միջնադարյան երաժշտական մշակույթը»² խորագրով առաջին ժողովածուն ամփոփում է 2016 թ. սեպտեմբերի 27-29-ը Երեւանում եւ Հաղպատում կայացած «Կոմիտաս» միջազգային գիտաժողով-փառատոնի շրջանակներում «Կոմիտասը եւ միջնադարյան երաժշտությունը» միջազգային գիտաժողովի մասնակից մասնագետների նյութերը:

Թանգարան-ինստիտուտի՝ 2017 թ. լույս տեսած «Կոմիտասը եւ ավանդական երաժշտական մշակույթը» խորագրով տարեգրքի երկրորդ հատորն ամփոփում է նոր ու նշանակալից գիտական հոգևածներ: Ինչպես առաջին, այնպես եւ երկրորդ հատորում ընդգրկված նյութերն առնչվում են Կոմիտասին, նրա գիտական ու ստեղծագործական ժառանգությունը, ապրած ժամանակաշրջանին եւ ժամանակակիցներին: Հաշվի առնելով Կոմիտասի՝ երաժշտագիտական տարբեր ոլորտների հանդեպ ունեցած հետաքրքրությունները՝ ժողովածուում ընդգրկվել են նաեւ հայ երաժշտական միջնադարագիտությունն առնչվող հոգևածներ:

Ժողովածուի խմբագրական խորհրդի կազմում առաջատար երաժիշտ մասնագետներ են: Ժողովածուն հասցեագրված է երաժշտագետներին, արվեստաբաններին, մշակութաբաններին, միջնադարագետներին, բանագետներին եւ առհասարակ հայ երաժշտությանը հետաքրքրվողներին: Ժողովածուն հրատարակվել է ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ:

Տարեգրքը եռալեզու է՝ հայերեն, անգլերեն եւ ռուսերեն: Հոգևածները զետեղված են բնագրային լեզուներով, սակայն յուրաքանչյուր հոգևածի վերջում ներկայացված ամփոփումները կրկին եռալեզու են: Հոգևածագիրները Հայաստանի, ԱՄՆ-ի, Ավստրիայի եւ Իտալիայի տարբեր հեղինակավոր գիտական հաստատությունների ներկայացուցիչներ են:

Ըստ պարունակած նյութի բովանդակության՝ ժողովածուն բաժանված է չորս գլուխների՝ «Կոմիտասը եւ իր ժամանակը», «Անդրադարձ Կոմիտասին», «Երաժշտական ֆոլկլոր» եւ «Միջնադարյան երաժշտություն»: Ընդհանուր առմամբ հատորն ընդգրկում է տասնհինգ գիտական հոգևած: Ներկայացված նյութերն իրենց բովանդակությամբ կա՛մ գիտական նոր հետազոտություններ են, կա՛մ արդեն հրատարակված գիտական

² Տե՛ս «Կոմիտասը եւ միջնադարյան երաժշտական մշակույթը», Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրք, Գիտական հոգևածներ, պատ. խմբ. Տաթևիկ Շախուրյան, Երեւան, 2016:

աշխատանքների նոր արդյունքներ: Իրենց բնույթով սույն ուսումնասիրությունները երաժշտագիտական, պատմագիտական, արխիվագիտական, երաժշտատեսական-վերլուծական աշխատություններ են:

«Կոմիտասը եւ իր ժամանակը» խորագրով առաջին գլխում ընդգրկված է վեց հոդված:

Մելինե Գարագաշյանի (ԱՄՆ, գիտությունների դոկտոր, հոգեբան) *“Komitas: Past and Present Psychological Formulations”* (Կոմիտաս. Անցեալ եւ ներկայ հոգեբանական ձեւակերպումները) հոդվածի առանցքում (էջ 10-23) Կոմիտասի անձի առանձնահատկություններն են՝ 1915 թ. առաջ եւ հետո՝ մեկնաբանված հոգեբանական տեսանկյունից: Հեղինակը նկարագրում է Կոմիտասի կյանքի վերջին տարիները՝ անցկացրած հիվանդանոցում, տեղի բժիշկների կարծիքները վերջինիս հոգեկան վիճակի վերաբերյալ:

Արսեն Բոբոխյանն (Հայաստան, պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության եւ ազգագրության ինստիտուտ) իր «Կոմիտասը եւ հնագիտությունը» հոդվածում (էջ 24-53) անդրադառնում է Կոմիտասի՝ հնագիտությանը եւ հնագետների հետ ունեցած առնչություններին, որոնք կամ որոնց աշխատությունները կարող էին այս կամ այն առումով որոշակի հետք թողնել Վարդապետի աշխարհայացքի ձեւավորման վրա: Ըստ թեմայի՝ հեղինակն իր աշխատանքը տարանջատում է հետեւյալ ենթավերնագրերի՝ «Կոմիտասի չփոփոխված հնագիտական շրջանակների հետ», «Կոմիտասը եւ Արագածը», «Կոմիտասը եւ Զվարթնոցը», «Կոմիտասը եւ Անին», «Կոմիտասը եւ վիշապաքարերը»:

Նիկոլայ Կոստանոյանի (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ) «Կոմիտասը Մարգարիտ Բաբայանի աչքերով» հոդվածում (էջ 54-63) լուսաբանվում են անվանի դաշնակահարուհի, երգչուհի, երաժշտագետ, մանկավարժ, Վարդապետի ժամանակակից եւ մտերիմ Մարգարիտ Բաբայանի՝ Կոմիտասի մասին գրած հոդվածները, որոնք կարեւոր ներդրում են կոմիտասագիտության բնագավառում:

Ջոնաթան Մակքոլումի (ԱՄՆ, փիլիսոփայության դոկտոր, Վաշինգտոնի քոլեջ) *“Komitas Vardapet and Nikoghayos Tigranian: Globalization in the Contexts of Folk Western Art Musical Interactions”* (Կոմիտաս Վարդապետ եւ Նիկողայոս Տիգրանյան. գլոբալացումը ժողովրդական եւ աւարեմիական երաժշտական փոխազդեցությունների համատեքստում)

հոգվածում (էջ 64-84) տեսական տարբեր մոտեցումների դիտարկմամբ, Կոմիտասի եւ Նիկողայոս Տիգրանյանի ստեղծագործական գործունեությունը միջոցով գնահատվում է հայ երաժշտությունն այսօրվա տեսանկյունից:

Ալինա Փահլեւանյանը (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, պրոֆեսոր, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) «Полифония в хорах Комитаса» (Պոլիֆոնիան Կոմիտասի խմբերգերում) հոգվածում (էջ 85-94), հիմնվելով Կոմիտասյան խմբերգային մշակումների վրա, անդրադառնում է Կոմիտաս կոմպոզիտորի ստեղծագործություններում պոլիֆոնիայի դրսևորումներին: Հեղինակը փաստում է, որ, ի տարբերություն եվրոպական դասական ավանդույթների, Կոմիտասյան գործերում պոլիֆոնիան խիստ յուրահատուկ կերպով է ներկայանում: Դրա հիմքում հայ մոնոդիկ երաժշտության առանձնահատկություններն են:

Անահիտ Բաղդասարյանը (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) «Опыт анализа имитаций в фортепианном танце “Манушак” Комитаса» (Նմանակումների (իմիտացիաների) վերլուծության փորձ Կոմիտասի «Մանուշակի» դաշնամուրային պարում) հոգվածի շրջանակներում (էջ 95-110) վերլուծում է մասնավորապես Կոմիտասյան «Մանուշակի» դաշնամուրային պարում գործի դրված նմանակումները, այն է՝ որեւէ ձայնի միջոցով արտաբերված մեղեդու կրկնությունները, որոնք մինչ այդ հնչել են մեկ այլ ձայնում: Հոգվածագիրը փաստում է, որ Կոմիտասն ուներ երաժշտատեսական նմանակումային միջոցների որոշակի համակարգի ձեւակերպման եւ այդ միջոցների կիրառման իր մշակած մեթոդաբանությունը:

Երկրորդ՝ «Անդրադարձ Կոմիտասին» գլխում ընդգրկված է երկու հոգված:

Լուսինե Սահակյանի (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) «Խոսք առ Կոմիտաս»․ Կոմիտաս Վարդապետը Տիգրան Մանսուրյանի երաժշտագիտական ժառանգության մեջ» հոգվածում (էջ 112-131) քննարկվում են կոմպոզիտոր Տիգրան Մանսուրյանի՝ Կոմիտասին նվիրված երաժշտագիտական աշխատությունները՝ երաժշտաքննադատական հոգվածները, տեսական աշխատանքները, գրախոսությունները,

հարցազրույցները, որոնցից վեր են հանվել Կոմիտասի պատմական դերի ու նշանակության վերաբերյալ մանսուրյանական հայացքները:

Սաթենիկ Ղափլանյանը (Հայաստան, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) իր «Միհրան Թումաճանի «Կոմիտաս» օպերայի լիբրետոն» հոդվածում (էջ 132-146) ներկայացնում է Կոմիտասի սան Միհրան Թումաճանի «Կոմիտաս» օպերայի լիբրետոյի պահպանված մասերը, որոնք առաջին անգամ են դրվում գիտական չրջանառության մեջ: Աշխատանքն ընդգրկում է նաև Թումաճանի հեղինակային բնագիրը:

Երրորդ՝ «Երաժշտական ֆոլկլոր» գլուխը բաղկացած է երեք հոդվածից:

Նունե Աթանասյանը (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) «Ժողովրդական երգերի գրառման եւ հրատարակման դերը Հայ ֆոլկլորագիտության ձեւավորման եւ զարգացման գործընթացում (XIX դարի երկրորդ կես եւ XX դարասկիզբ)» հոդվածում (էջ 148-163), նկարագրելով այս ոլորտում ծանրակշիռ հետք թողած բանահավաքների գործունեությունը, անդրադառնում է Հայ երաժշտական ֆոլկլորի հավաքման, դասակարգման եւ ուսումնասիրման ճանապարհներին:

Չավեն Թագակչյանը (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտ) «Տաղերի ժողովրդական կատարումները Զավախքի երաժշտական կենցաղում» հոդվածում (էջ 164-181) լուսաբանում է տաղերի Զավախքյան ժողովրդական կատարումներին բնորոշ առանձնահատկությունները եւ դրանք համեմատում Ե. Տոտեայանի գրառած համանուն օրինակների հետ: Մասնավորաբար քննվում են «Այսօր ձայնն Հայրական» եւ «Քրիստոս փառաց թագավոր» տաղերի՝ Զավախքում հնչող տարբերակները:

Տաթևիկ Շախկուլյանը (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ, ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտ, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա), Էրիկա Բիգեզին (Իտալիա, գիտությունների դոկտոր, Ստոկհոլմի Տեխնոլոգիայի թագավորական համալսարան) եւ Ռիչարդ Պառնկուտը (Ավստրիա, գիտությունների դոկտոր, Սիստեմատիկ երաժշտագիտության կենտրոն, Գրացի համալսարան), որպես հետազոտական խումբ, հանդես են գալիս «David of Sassoun the tonal structure of Armenian epic songs» («Սասունցի Դավիթ» էպոսի երգերի տոնայնական կառուցվածքը) հոդվածով (էջ 182-196): Համակարգչային հետազոտական նորագույն միջոցներով հեղինակները

վերլուծում են էպոսից բանավոր ավանդույթով պահպանված 40 երգերը եւ ցույց տալիս, որ դրանք ենթարկվում են մեղեդային որոշակի բանաձևերի, որոնք եւ իրենց հերթին համապատասխանում են հայ երաժշտության հնչյունաշարերին առնչվող կոմիտասյան տեսությունը:

Չորրորդ գլխում՝ վերնագրված «Միջնադարյան երաժշտություն», ընդգրկված է չորս հոդված:

Լիլիթ Հարությունյանի, Նանե Միսակյանի եւ Աստղիկ Մարտիրոսյանի աշխատանքները վերաբերում են հայ շարականերգության հինգ հիմնական ճյուղերի երգվածքներից (էջմիածնի, Կոստանդնուպոլսի, Նոր Զուղայի, Երուսաղեմի եւ Վենետիկի) երեքի ուսումնասիրությանը³:

Լիլիթ Հարությունյանը (Հայաստան, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ, Երեւանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա) «Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությունը եւ հայ շարականերգության Մխիթարյան ավանդույթը» հոդվածում (էջ 198-210) անդրադառնում է Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությանը, այնտեղ ձևավորված հայ հոգեւոր երգարվեստի ավանդույթի ստեղծման ու զարգացման ընթացքին, ինչպես նաեւ տեղի երգվածքի հայտնի գրառող Ղեւոնդ վրդ. Տայեանի գործունեությանը:

Նանե Միսակյանի (Հայաստան, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ) «ԱԶ եւ ԱԶ դարձվածք ձայնեղանակների հիմնական բնութագրերը Հարության հարցնակարգերում (Արմաշական ավանդույթ)» ուսումնասիրության առանցքում (էջ 211-231) հայ հոգեւոր երգարվեստի պոլսական երգվածքի առանձին ճյուղը հանդիսացող Արմաշի վանքի ավանդույթի շարականներն են՝ գրառված Համբարձում Չերչյանի կողմից: Մասնավորաբար հեղինակը քննության է առել նշված կազմից Հարության հարցնակարգերի Առաջին ձայն եւ Առաջին դարձվածք ձայնեղանակների շարականները:

Աստղիկ Մարտիրոսյանի (Հայաստան, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ) «Հայ հոգեւոր երգարվեստի երուսաղեմյան երգվածքը եւ Լեւոն Զիլինկիրյանի գործունեությունը» հոդվածում (էջ 232-248) լուսաբանվում է հայ հոգեւոր երգարվեստի երուսաղեմյան երգվածքի ձևավորման ընթացքը, ներկայացվում երգվածքի հայտնի գրառող Լեւոն Զիլինկիրյանի կենսագրությունն ու գործունեությունը, ինչպես նաեւ վերջինիս կատարած կարեւորագույն աշխատանքի՝ երուսաղեմյան երգվածքի ձայնագրությունների ընդհանուր բնութագիրը: Աշխատանքում տրվում

³ Հայ շարականերգության վերաբերյալ տես Ն. Թահմիզյան, Խազագրության արվեստն իր պատմական զարգացման մեջ, ԲՄ, թ. 12, 1977, էջ 102. նույն հեղինակի՝ «Մակար Եկմայան», Երեւան, 1981, էջ 65-66:

է նաեւ Երուսաղեմի, տեղի հայ համայնքի, հայկական վանքերի ու եկեղեցիների մասին համառոտ նկարագրություն:

Աստղիկ Մուշեղյանի (Հայաստան, արվեստագիտության թեկնածու, ՄՄ, Հայ հոգեւոր երաժշտության կենտրոն) «Գրիգոր Նարեկացու եւ Ներսես Շնորհալու երաժշտարվեստի արձագանքները կիլիկյան անանուն հեղինակի տաղում» ուսումնասիրությամբ (էջ 249-270) լուսաբանվում է կիլիկյան երգարվեստին պատկանող, անանուն հեղինակի մի նոր նմուշ՝ Ս. Պետրոս եւ Ս. Պողոս առաքյալներին նվիրված «Այսօր ցնացեք, եղբարք, պարակից եղեալ» տաղը: Հոգևածագիրն առավելապես կարեւորում է նշյալ տաղի նկատելի առնչակցությունը հայ միջնադարյան հոգեւոր նշանավոր գործիչների՝ Ս. Գրիգոր Նարեկացու եւ Ս. Ներսես Շնորհալու երաժշտաբանաստեղծական ժառանգությանը:

Որպես ամփոփում՝ փաստելով «Կոմիտասը եւ ավանդական երաժշտական մշակույթը» գիտական հոգվածների ժողովածուի կարեւորությունը՝ հարկ ենք համարում նշել, որ Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրքը մերօրյա երաժշտագիտական ասպարեզում կարեւոր դերակատարում ունի: Նկատելի է նաեւ, որ ժողովածուի միջազգային լինելը խթանում է արտերկրի հեղինակավոր հաստատությունների մասնագետների՝ հայ երաժշտության նկատմամբ հետաքրքրությունները: Ժողովածուն հարստացնում է Կոմիտասին նվիրված մենագրությունների եւ գիտական ուսումնասիրությունների շարքը նոր փաստերով, տեսանկյուններով ու գիտանկյուններով, որով եւ իր ձեւաչափով մի նոր փուլ է կոմիտասագիտության ասպարեզում:

